

Dimenzionalnost religioznosti in vprašanje avtoritarne podlage religioznosti v slovenskem okolju

SERGEJ FLERE

Univerza v Mariboru

Pedagoška fakulteta,

Koroška c. 160, SI-2000 Maribor

IZVLEČEK

Z anketno metodo ($N=495$) je opravljen poskus izkustvenega preverjanja obstoja dimenzij religioznosti po G. Allportu, Ch. Glocku in R. Starku ter P. Zulehnerju in M. Tomki. Čeprav se ponekod delno kažejo faktorski obrazci povezave posameznih dimenzij religioznosti, se v bistvu potrdi izkustvena enodimenzionalnost verskega pojava (vključno z ekstrinzičnimi, intrinzičnimi, "ideološkimi", obrednimi, izkustvenimi, posledičnostnimi in cerkveno-religioznimi sestavinami). Kaže, v podobi verskega življenja, ki je proučevan z lestvicami Likertovega tipa v slovenskem katoliškem okolju prevladuje faktor splošne religioznosti in da so dimenzije predvsem teoretičnega pomena.

Pojavijo se jasne statične povezave med avtoritarizmom (merjenim s klasičnimi trditvami po Adornu in sodelavcih) in kazalci religioznosti. Povezave so le zmerne in šibke, se pa nanašajo na vse sestavine s katerimi smo merili religioznost. Povezave z avtoritarizmom so najintenzivnejše, ko gre za ekstrinzično religioznost (kar verjetno v obeh primerih kaže na konvencionalnost) in na posledičnostno dimenzijo religioznosti.

Ključne besede: religioznost, ekstrinzič, intrinzične, ideološke, obredne, izkustvene sestavine

ABSTRACT

DIMENSIONALITY OF RELIGIOSITY AND THE ISSUE OF THE AUTHORITARIAN FOUNDATION OF RELIGIOSITY IN THE SLOVENE ENVIRONMENT

An attempt is made to test empirically, by way of survey ($N=495$), the existence of articulation of dimensions of religiosity according to G. Allport, Ch. Glock and R. Stark and to P. Zulehner and M. Tomka. Though in some cases of partial analysis factors do appear, basically the religious phenomenon (including extrinsic, intrinsic, "ideological", ritual, experiential, consequential and church-religiosity elements) is confirmed to be empirically (in the consciousness and behaviour of respondents) unidimensional. A factor of general religiosity seems to dominate the picture, by way of items within Likert type instruments, adjusted to the Slovene predominantly Roman Catholic environment. A few items measuring religiosity do not function as such in our environment, as respondents consider them to be explanations of and not personal attitudes towards religion.

Consequent positive statistical links between authoritarianism (measured by

classical Adorno et al. assertions) and indicators of religiosity appear. Though the links only moderate or weak, they appear as to all items measuring religiosity. Statistical links are the strongest between authoritarianism and extrinsic religiosity and possibly the consequential dimension of religiosity.

Key words: religiosity, extrinsic, intrinsic, ideological, ritual, experiential elements

Uvod

Psihološka členitev religioznosti in vprašanje njene psihološke podlage sta v središču zanimanja socialne psihologije religioznosti. Tukaj se bomo teh dveh vprašanj lotili le delno. Vpogledali bomo, ali nekatere klasične členitve dimenzij religioznosti vzdržijo izkustveni preizkus v slovenskem okolju oz. ali se bodo teoretično relevantna stališča potrdila v naših razmerah tudi izkustveno. V nadaljevanju bomo opravili vpogled, ali je v naših razmerah plodovito religioznost povezovati in pojasnjevati z avtoritarnostjo. Slednje bomo zopet opazovali prek vpliva avtoritarnosti na religioznost razčlenjeno po teoretično uveljavljenih dimenzijah.

Metoda

Raziskavo smo opravili l. 2000 na vzorcu mariborskih študentk in študentov vseh letnikov študija. Velikost vzorca je bila 495. Vprašalnik se je nanašal predvsem na religioznost in njene predpostavljene socialne korelate (Glej: Flere, 2000).

Dimenzionalnost religioznosti

Kar zadeva vprašanje dimenzij religioznosti se bomo oprli na dve klasični stališči (Allport, 1950; Glock in Stark, 1965) ter neke trditve iz znane raziskave (predvsem katoliške) religioznosti v državah v prehodu, ki se nanašajo na cerkveno religioznost (Tomka in Zulehner, 1998). Izbrali smo le trditve, ki bi v logičnem smislu utegnile biti ustrezne slovenski religioznosti (npr. nismo uvajali klasičnih ameriških trditev o branju biblije kot indikatorju verske prakse ipd.)

Vprašanju dimenzij religioznosti je G. Allport pristopil na teoretično drzen način: domneval je, da religioznost lahko deluje kot psihološko sredstvo za doseg drugih ciljev (tolažba, pridobitev notranjega miru in ravnotežja, družbeni in družabni cilji), torej, da ima religioznost lahko instrumentalen značaj, ali pa ima značaj cilja za sebe, je finalnega, terminalnega značaja. Prva je ekstrinzična, druga pa intrinzična religioznost. To sodi v njegovo širšo humanistično psihološko zamisel o dveh plasteh človekove osebnosti in o dveh načinih funkcioniranja človekove osebnosti.

Navzočnost intrinzične religioznosti (ki joj je najprej razumel kot izključujočo) naj bi kazala na zrelo in skladno osebnost, kjer je posameznik v stiku s Stvarnikom, kjer se dosega "najvišji kontekst" se "usmerja k brezkončnemu". (1950, 161) V nasprotju s tem, ekstrinzična religioznost je kot nekaka bergla, ščit, pomirjevalo, torej psihološki pripomoček za sicer nepopolno osebnost. Lahko se ujema s predsodki. Bog se prikliče v času težav in stisk, sicer pa ostaja zunaj človekovega bistva.

Sprva je sam, kasneje pa so številni drugi raziskovalci poskušali izkustveno potrditi veljavnost tega koncepta. V bogati raziskovalni literaturi ni trdnejše potrditve (gl. Hood et al.: 1996, 35-37, (Wulff: 1997: 208-14).

Drugačen je bil pristop Glocka in Starka, ki pa tudi ima klasičen značaj. Njuno prizadevanje je v bistvu operacionalistično: razčleniti religioznost na osnovne prvine, ki jih je moč izkustveno preizkušati, ugotavljati njihovo prisotnost in intenziteto, tudi z anketno metodo. Izhajala sta iz stališča, da religioznost vsebuje več komponent in da komponenta, ki sta jih definirala tudi izčrpa vse oblike religioznosti: nazori ("ideologija", "dogmatika"), spoznanje ("intelektualna dimenzija", seznanjenost, obveščena o religiji), obrednost (obredni vedenjski vzorci), izkustvo (doživetje, čustva) in posledičnost (izvajanje verskih pravil v vsakdanjem življenju, spoštovanje verske morale). Lahko bi se jima očitalo le, da nista upoštevala vedenj verskega pomena in vsebine neobrednega značaja (delo v verski skupnosti oz. instituciji organizacijskega značaja, gmotna pomoč itd.) Kasneje so drugi raziskovalci element spoznanja opustili kot že vsebovan v prvem, za katerega so kasnejši raziskovalci menili tudi, da je prevladujoč.

Ta dva koncepta dimenzionalnosti religioznosti (sicer različna, prvi je tipološkega značaja, drugi pa operacionalistično-analitičnega) smo preizkusili glede homogenosti s faktorsko analizo. Ali je religioznost v našem okolju možno razčleniti na sestavine, kot to predlagajo psihologi religije? Točneje, ali to vzdrži preizkus izkustvene veljavnosti?

Najprej bomo pogledali elemente, ki kažejo na ekstrinzično in intrinzično religioznost. Glej Tabelo I.

Tabela I: FAKTORSKA MATRICA EKSTRINZIČNIH IN INTRINZIČNIH ELEMENTOV RELIGIOZNOSTI

	1	2
17. Religija predvsem nudi uteho in tolažbo, kadar smo soočeni s trpljenjem in nesrečo.	.39	.86
18. Religija mi v življenju pomaga, da je moje življenje uravnovešeno na isti način kot mi pomaga prijateljstvo in pripadnost drugim skupinam.	.78	.17
19. Cerkev je najpomembnejše mesto za ustvarjanje prijateljstev.	.76	-.18
20. Obiskujem cerkev predvsem zato, ker na ta način ustvarjam družbene stike.	.68	-.14
21. Molim predvsem, da pridobim sprostitev, razbremenitev in varstvo.	.74	.30
22. Pogosto se zavedam prisotnosti Boga.	.80	-.15
23. Kadar sam molim doživim ista čustva kot, kadar molim ob maši.	.73	-.25
24. Verska prepričanja predstavljajo celoto mojega odnosa do življenja.	.74	-.19

Metoda ekstrakcije: analiza principalnih komponent.

Trditve 17-21 se nanašajo na ekstrinzično religioznost, 22-24 pa na intrinzično. Iz Tabele I izhaja, da se definitivno intrinzična in ekstrinzična religioznost ne ločita v izkustvenem življenju vernikov in nevernikov, kar se kaže tudi v korelacijskih koeficientih povezanosti distribucije za posamezne trditve. Ti se gibljejo med 0,18 in 0,57 in niso povprečno višji znotraj trditve, ki kažejo na ekstrinzičnost in tistih, ki kažejo na intrinzičnost. Najvišji korelacijski koeficient je med dvema trditvama, ki teoretično sodita v ekstrinzično (18) in intrinzično (22), je celo 0,614, najnižja pa med dvema, ki sodita v ekstrinzično religioznost (0,175).

Pri faktorski analizi predstavljeni na Tabeli I se oblikuje generalni faktor religioznosti, ki pojasnjuje 51% celotne variance in drugi, ki pojasnjuje predvsem trditev 17. Ta trditev izstopa tudi v drugih poskusih vezav trditve iz naborov, ki kažejo na religioznost. Kaže, da trditev 17 respondenti razumejo kot nekakšno razlago religije,

brez osebnega odnosa do nje. Ne gre za osebno vero in nevero, temveč za distancirano razlago vere. "Religija nudi uteho in tolažbo..." vsakomur, ki jo potrebuje in kadar jo potrebuje, brez izražanja stališča, da subjekt to sam tako doživlja.

Čeprav ima pojmovanje o ekstrinzični in intrinzični religioznosti močno intelektualno mičnost in prepričljivost, tako kot drugi raziskovalci (gl. Wulff, 1997, 208-10; Hood et al., 1996, 35-38), nismo mogli tega potrditi v izkustvu vernikov. Vse trditve, razen 17, se lepo vezujejo na generalni faktor religioznosti.

Če religioznost pri vernikih sestoji iz štirih komponent, kot izhaja iz stališča Glocka in Starka (nazori, obredi, izkustvo in posledičnost), se je treba vprašati tudi, ali se te komponente kažejo kot statistično povezane sestavine. Poglejmo najprej povprečja korelacijske povezanosti med trditvami znotraj podlestvic in v celoti, v okviru lestvic, ki merijo religioznost vsebovano v teh komponentah.

Tabela II: POVPREČNA KORELACIJSKA POVEZANOST ZNOTRAJ PODLESTVIC PO GLOCKU IN STARKU TER VSEH TRDITEV

Povprečni C koeficienti pri lestvici verskih nazorov	.465
Povprečni C koeficienti pri lestvici obrednosti	.499
Povprečni C koeficienti pri lestvici izkustva	.579
Povprečni C koeficienti pri lestvici posledičnosti	.384
Povprečni C koeficienti za vse trditve	.437

Vse lestvic kažejo sicer na močno notranjo povezanost ajtmov in homogenost. Lestvica izkustva kaže celo neko višjo notranjo homogenost od ostalih, vendar je osnovna ugotovitev, da so ajtmi povprečno zelo močno povezani, tudi če gre za kako izjemo. Treba je še pogledati faktorsko organizacijo. Glej Tabelo III.

Prva komponenta pojasnjuje 49% variance in očitno kaže na obstoj generalnega faktorja religioznosti, drugi faktor pojasnjuje 8%, tretji pa 6%. Samo dve trditvi, od skupaj 15, nista predominantno povezani s prvim faktorjem. Jasno izstopa trditev 46 (povezana z drugo principalno komponento in ki je edina tako povezana z njo), ki očitno kaže, da homofobija ni del religioznosti, in nekoliko bolj presentljivo trditev 18 o povezanosti božjega odpuščanja in pokore (povezana s tretjo principalno komponento, edina tako povezana). Ugibamo, da pri slednji gre zopet za trditev, ki se razume brezosebno, da "velja za neke druge" in da pravzaprav ni del današnje izkustvene religioznosti, temveč spoznanje.

Iz Tabele III izhaja, ni moč izkustveno zaslediti, da bi Glockove in Starkove komponente pri nas bile ločene. To ne pomeni, da te dimenzije ne obstojajo kot deli religioznosti, da logično ni možno ločevati med nazori, ritualom, doživetji in veri skladnim vedenjem: nasprotno, vendar so medsebojno tesno integrirane. Ni možno niti izpodbijati teoretičnega pomena njihovega ločevanja: nazori, obredi, izvajanje verskih pravil in tudi verska doživetja so očitno neločljivo povezani elementi. Religioznost se spreminja: zavest o posameznih sestavinah je variabilna, vendar ne bistveno: Bog s svojimi atributi (stvarnik, delujoči dejavnik, sodnik itd), strah od boga, druga čustva vezana nanj, obrednost in celo verska morala (čeprav se s temi trditvami relativno redkeje strinjajo naši respondenti) – vse je to močno povezano v smislu faktorske organizacije. Sicer mi smo vnesli trditve, za katere smo domnevali, na podlagi logične analize, da sodijo, v slovenskem kontekstu, v okvir religioznosti, oz. posameznih komponent po Glocku in Starku. Torej, če bi vnesli smrtne grehe, bi se ti morda našli v tretji principalni komponenti, kot zasnava o obstoju nečesa takega.

Tabela III: FAKTORSKA MATRICA TRDITEV IZ NABORA PODLESTVIC PO GLOCKU IN STARKU

	1	2	3
Čudeži opisani v Bibliji so dobesedno in popolnoma resnični.	.71	-.15	.15
Božje odpuščanje sledi pokori.	.45	-.38	.67
Bog deluje in bo še naprej deloval v zgodovini.	.71	-.26	--
Do konca sveta bo prišlo v skladu z Božjo voljo.	.84	-.10	--
Bog je stvarnik veselja in pred Njim bom nekega dne odgovarjal.	.86	-.14	--
Nemogoče je razviti versko življenje izven Cerkve.	.51	.43	.25
Vsako nedeljo hodim k maši.	.79	.21	-.29
Molitev je redni del mojega vsakdanjika.	.82	--	-.25
Sklenitev zakonske zveze naj se vsekakor opravi pred duhovnikom.	.71	--	.23
Pogostoma čutim bližino Boga.	.82	-.16	-.21
Včasih čutim strah od Boga.	.70	-.21	--
Vera, ki ustvarja zaupanje, kjer bi sicer prišlo do negotovosti, je nujna v življenju.	.68	-.31	.15
Religija mi daje tolmačenje življenja, do katerega ne bi mogel priti po razumski poti.	.79	-.12	--
Spolni odnosi zunaj zakonske zveze so pregrešni.	.69	.37	-.13
Splav ni nič drugega kot umor.	.64	.27	--
Homoseksualce je treba preganjati kot navadne kriminalce.	.30	.60	.44
Na volitvah je treba glasovati za stranke, ki imajo razvidno versko obeležje.	.61	.38	--

Metoda ekstrakcije: analiza principalnih komponent.

Dosedanja poskusa nista potrdila možnosti analitične členitve religioznosti pri nas. Vendar, v slovenskem okolju je treba posebno pozornost nameniti še enem vidiku, ki pa smo se ga samo mimogrede dotaknili: slovenska religioznost je predvsem katoliška religioznost, Rimsko katoliška cerkev pa je predvsem cerkev, mogočna, univerzalistično usmerjena institucija, kar terja raziskovanje cerkvenosti kot posebne oblike religioznosti. Gre za navezanost na cerkev kot institucijo, spoštovanje te institucije, pozitivno zaznavo njenega pomena, razumevanje, da versko življenje lahko poteka samo kot navezano nanjo. Takšno razumevanje povezanosti cerkve in religioznosti je seveda privedlo do t.i. latinskega vzorca, za katerega je značilno tudi nasprotovanje monopolističnem položaju cerkve v kulturnem življenju (antiklerikalizem). Sicer smo že do sedaj omenili institucionalno cerkveno versko življenje: 19, 37, 39). Tukaj smo se poslužili stališč do cerkve (zanemarjajoč ostale verske institucije, ki delujejo v Sloveniji). Pogleдали bomo kako so se nekatere trditve, ki kažejo na to (prevzete iz raziskave Zulehnerja in Tomke, 1998) v našem vzorcu faktorsko oblikovale. Naj omenimo, da je povezanost nekolikop bolj zmerna kot pri drugih trditvah, kar pravzaprav kaže, da tisto, kar štejem za cerkvenost v logičnem pomenu ni tako jasno zaznано, da ne "živi" tako intenzivno kot religioznost nasploh. Najbolj sta korelacijsko povezani trditvi 56 in 62 ($C=0,426$), najmanj pa 57 in 58, ki praktično nista povezani ($C=0,035$). Tudi faktorska matrica ni enostavna, čeprav vsebuje samo 5 trditev. Glej Tabela IV.

Tabela IV: FAKTORSKA MATRICA TRDITEV, KI SE NANAŠAJO NA CERKVENOST (PO ZULEHNERJU IN TOMKI)

	1	2
57. Cerkev se zanima predvsem za posvetno oblast.	.60	.47
58. Cerkev se zanima predvsem onostrabsko odrešitev.	-.37	.76
59. Cerkev je predvsem institucija škofov in duhovnikov.	.75	.31
60. Cerkev je naravni zaveznik revnih in nemočnih.	-.54	.59
62. Cerkev mnoge spravlja v duševno odvisnost.	.73	.12

Metoda ekstrakcije: analiza principalnih komponent

Skladno s tem, kako so trditve usmerjene, sta se, kot je prikazano na Tabeli IV, oblikovali dve principalni komponenti. Trditve 57, 59 in 62 tvorijo komponento procerkvene orientacije, trditvi 58 in 60 pa principalno komponento anticerkvene orientacije. Ti dve trditvi sta jasno navzoči tudi v prvi komponenti z negativno vezanostjo. Pri tem prva komponenta pojasnjuje 38% variance, druga pa 25%.

Podoba o dimenzionalnosti religioznosti v slovenskem okolju še ni popolno osvetljena, tej nepopolnosti pa prispeva tudi cepitev trditev, ki se nanašajo na cerkvenost. Zato bomo sedaj naredili še en vpogled, kjer bomo vse trditve, ki smo jih do sedaj uporabili, faktorizirali. Glej Tabelo V.

Ob Tabeli V je treba omeniti, da prva principalna komponenta, ki tvori generalni faktor religioznosti, pojasnjuje 41% variance, kar je skladno s pričakovanji. Zanimivo pa je kaj se je oblikovalo v drugi faktor, ki pojasnjuje 8%, tretjo, ki pojasnjuje 5% i četrto, ki pojasnjuje 4% variance. Nekatere nejasnosti iz predhodnih faktorskih analiz sedaj dobijo svoje pojasnilo, ob tem, da se največje število različnih dimenzij religioznosti, skladno teoretičnimi stališči, oblikuje v enoten generalni faktor religioznosti.

Zanimiva je predvsem druga principalna komponenta. V njej so združene trditve 17, 32, 57 in 59. Slednji trditvi sta anticerkveno usmerjeni oz. izražata odklonilen odnos do te oblike religioznosti. Prvi dve trditvi pa sta tisti, ki smo ju prej omenili kot "brezosebni" zaznavi značaja religioznosti. Ta brezosebna zaznava se sedaj kaže kot jasno povezana z odklonilnim stališčem do cerkve. Gre torej za faktor, ki ga lahko imenujemo "odklonilna zaznava vpliva cerkve". Tretja komponenta je homofobija, ki se zopet jasno izloča. Končno, v četrti komponenti se pojavlja ena sama trditev, ki je močno vezana nanj in sicer v negativni smeri: gre za trditev 58. Ni jasno zakaj naj bi se ta trditev tako izločila.

Naš poskus kaže, da je religioznost v našem okolju trdno integriran pojav, ki ga ni možno členiti niti v Allportovem pomenu niti v pomenu Glocka in Starka, čeprav se seveda vsi elementi religioznosti, ki bi jih kdo lahko štel za pomembne ne bi vezali nanj. Gre za konkretno družbeno, zgodovinsko in časovno konfiguracijo, pa vendar zelo trdno, ki bi jo ne mogli najti pri kakem skupku vrednotnih stališč.

Pa vendar, ali religioznosti v psihološkem oziru ni moč pojasnjevati? Če ni možna izkustvena členitev sestavin, kot smo ugotovili na primerih najbolj znanih členitev, je morda možna pojasnitev s kakimi osebnostnimi potezami in sklopi. Tukaj se tega vprašanja ne bomo lotili v celoti. Raziskovali bomo samo v eni smeri in sicer o možni povezanosti avtoritarnosti z religioznostjo.

Tabela VI: FAKTORSKA MATRICA VSEH TRDITEV O RELIGIOZNOSTI (IZHAJAJOČIH IZ VSEH UPORABLJENIH INŠTRUMENTOV)

	Component Matrix			
	1	2	3	4
Religija ni v življenju pomaga, da je moje življenje uravnoteženo na isti način kot mi to pomaga prijateljstvo in pripadnost drugim skupinam.	.732	.226	-1,6-01	9,66-02
Cerkev je najpomembnejše mesto za ustvarjanje prijateljstev.	.748	-7,6-02	8,56-02	.221
Obiskujem cerkev predvsem zato, ker na ta način ustvarjam družabne stike.	.591	3,86-02	.253	.365
Molim predvsem, da pridobim sprutitev, razbremenitev in varstvo.	.601	.434	-.139	.274
Pogostoma se zelo zavedam prisotnosti Boga.	.802	7,06-02	-.238	7,06-02
Kadar sam molim doživim ista čustva kot, kadar molim ob mami (v cerkvi).	.680	-2,8-02	-7,6-02	.160
Verska prapričanja predstavljajo to, kar določa celotno mojega pristopa do življenja.	.717	-1,8-02	-6,6-02	3,36-02
Čudeži opisani v bibliji so dobesedni in popolnoma resnični.	.686	.117	7,06-02	-.215
Božje odpuščanje sledi pokori.	.430	.539	.191	-.257
Bog deluje in bo še naprej deloval v zgodovini.	.697	.107	-.134	-.127
Bo konca sveta bo prišlo v skladu z Božjo voljo.	.813	-6,6-02	-9,6-02	-.109
Bog je stvarnik versko in pred njim bom nekoga dne odgovarjal.	.844	1,76-02	-8,6-02	-.114
Nemogoče je razviti versko življenje izven cerkve.	.471	-.261	.441	-7,6-02
Vsako nedeljo hodim k maši.	.782	-.307	-2,6-02	6,76-02
Molitev je redni del mojega vsakidnjika.	.820	-.143	-.133	6,76-02
Sklenitev zakonske zveze naj se vsekakor opravi pred duhovnikom.	.695	.104	.158	-1,6-01
Pogostoma čutim bližino Boga.	.832	4,36-02	-.245	6,06-02
Včasih čutim strah od Boga.	.688	.129	-.170	5,76-02
Vera, ki ustvarja zaupanje, kjer bi sicer prišlo do negotovosti, je nujna v življenju.	.669	.312	-.101	-4,6-02
Religija mi daje tolažbo, do katerega ne bi mogel priti po razumni poti.	.777	4,86-02	-1,6-01	-8,6-02
Spolni odnosi izven zakonske zveze so pregrešni.	.646	-.315	.174	1,26-02
Spolav ni nič drugega kot umor.	.613	-.203	.237	-5,6-02
Homoseksualce je treba preganjati kot nevarne kriminalce.	.754	-.140	.579	.371
Na volitvah je treba glasovati za stranke, ki imajo razvidno versko obeležje.	.595	-.199	.291	.225
Cerkev se zanima predvsem za posvetno oblast.	-.293	.534	.268	5,26-02
Cerkev se zanima predvsem za obostransko odraščitev.	.330	.184	.335	-.596
Cerkev je predvsem institucija škofov in duhovnikov.	-.416	.436	.242	.147
Cerkev je naravni zaveznik revnih in nemočnih.	.522	4,76-02	.301	-.288
Cerkev amogo spravlja v duševno odvisnost.	-.476	.359	.147	.207
Religija predvsem molit ustre in tolažbo, kadar smo soočeni s trpljenjem in nesrečo.	.250	.637	2,76-03	.164

Extraction Method: Principal Component Analysis.

4. 4 components extracted.

Avtoritarnost in religioznost

Vzorec (povprečje)	M A (povprečno strinjanje pri avtoritarnih)	M ne A (povprečno strinjanje pri neavtoritarnih)	r (korelacija med avtoritarnostjo in trditvijo)
--------------------	---	--	--

Ekstrinzična religioznost (Allport)

17. "Religija predvsem nudi uteho in tolažbo, kadar smo soočeni s trpljenjem in nesrečo"

2,73	2,57	2,92	0,096
------	------	------	-------

18. "Religija mi v življenju pomaga, da je moje življenje uravnovešeno na isti način kot mi to pomaga prijateljstvo in pripadnost drugim skupinam"

3,22	2,82	3,70	0,211
------	------	------	-------

19. "Cerkev je najpomembnejše mesto za ustvarjanje prijateljstev"

4,09	3,70	4,61	0,270
------	------	------	-------

20. "Obiskujem Cerkev predvsem zato, ker na ta način ustvarjam družabne stike"

4,37	4,05	4,74	0,235
------	------	------	-------

21. "Molim predvsem, da pridobim sprostitev, razbremenitev in varstvo"

3,54	3,25	3,79	0,137
------	------	------	-------

Intrinzična religioznost (Allport)

22. "Pogostoma se zelo zavedam prisotnosti Boga"

3,35	2,94	3,79	0,198
------	------	------	-------

23. "Kadar sam molim doživim ista čustva kot, kadar molim ob maši (v Cerkvi)."

3,85	3,56	4,24	0,171
------	------	------	-------

24. "Verska prepričanja predstavljajo to, kar določa celoto mojega pristopa do življenja"

3,69	3,43	4,12	0,171
------	------	------	-------

Ideološka dimenzija (Stark in Glock, 1965)

31. "Čudeži opisani v Bibliji so dobesedno in popolnoma resnični."

3,65	3,34	4,08	0,192
------	------	------	-------

32. "Božje odpuščanje šele sledi pokori."

3,36	3,05	4,00	0,216
------	------	------	-------

33. "Bog deluje in bo še naprej deloval v zgodovini."

2,69	2,32	3,38	0,215
------	------	------	-------

34. "Do konca sveta bo prišlo v skladu z Božjo voljo."

3,56	3,23	4,11	0,191
------	------	------	-------

35. "Bog je stvarnik vesolja in pred Njim bom nekega dne odgovarjal."

3,42	3,04	3,95	0,203
------	------	------	-------

Ritualna dimenzija (Glock in Stark, 1965)

36. "Nemogoče je razviti versko življenje izven Cerkve."

3,81	3,49	4,43	0,224
------	------	------	-------

37. "Vsako nedeljo hodim k maši."

4,01	3,64	4,44	0,175
------	------	------	-------

38. "Molitev je redni del mojega vsakdanjika."

3,80	3,54	4,21	0,135
------	------	------	-------

39. "Sklenitev zakonske zveze naj se vsekakor opravi pred duhovnikom."

2,83	2,52	3,68	0,237
------	------	------	-------

Izkustvena dimenzija (Glock in Stark, 1965)

40. "Pogostoma čutim bližino Boga."

3,43	3,12	3,89	0,171
------	------	------	-------

41. "Včasih čutim strah do Boga."

3,71	3,44	4,20	0,175
------	------	------	-------

42. "Vera, ki ustvarja zaupanje, kjer bi sicer prišlo do negotovosti, je nujna v življenju."

2,78	2,59	3,20	0,140
------	------	------	-------

43. "Religija mi daje tolmačenje življenja, do katerega ne bi mogel priti po razumski poti."

3,58	3,29	3,91	0,154
------	------	------	-------

Posledična dimenzija (Glock in Stark, 1965)

44. "Spolni odnosi izven zakonske zveze so pregrešni."

4,24	3,94	4,62	0,178
------	------	------	-------

45. "Splav ni nič drugega kot umor."

3,53	2,89	4,21	0,290
------	------	------	-------

46. "Homoseksualce je treba preganjati kot navadne kriminalce."

4,58	4,29	4,95	0,260
------	------	------	-------

47. "Na volitvah je treba glasovati za stranke, ki imajo razvidno versko obeležje."

4,51	4,23	4,82	0,225
------	------	------	-------

Pro/anti-cerkvenost, Zulehner and Tomka, 1998

57. "Cerkev se zanima predvsem za posvetno oblast" (kontra usmerjena trditev)

2,93	3,02	2,74	-0,068
------	------	------	--------

58. "Cerkev se zanima predvsem za onostransko odrešitev."

2,98	2,75	3,32	0,151
------	------	------	-------

"Cerkev je predvsem institucija škofov in duhovnikov"

2,94	2,80	2,83	0,031
------	------	------	-------

60. "Cerkev je naravni zaveznik revnih in nemočnih"

3,24	2,88	3,73	0,205
------	------	------	-------

62. "Cerkev mnoge spravlja v duševno odvisnost." (kontra usmerjena trditve)

2,83	2,53	2,91	-0,081
------	------	------	--------

Legenda: 1= popolno strinjanje, 5= popolno nestrinjanje s trditvijo.

Trditve, ki so usmerjene v nasprotju z religioznostjo so posebej označene kot take, ostale pa vse kažejo na pozitivno usmerjenost (religioznost).

Avtoritarnost je merjena preko sumacijske lestvice, ki je vseobvala naslednje klasične trditve: "Spoštovanje avtoritete je najpomembnejša krepost, ki naj se otroci naučijo v otroštvu", "Ta dežela bolj od zakonov in političnih programov potrebuje nekaj pogumnih, neutrudnih in vdanih političnih vodij", "Obstajajo dve osnovni vrsti ljudi: šibki in močni" in "Nič ni slabšega od človeka, ki ne čuti velike ljubezni, hvaležnosti in spoštovanja do staršev". Trditve so faktorsko potrjene kot homogene.

Če je religioznost visoko homogen pojav, kjer je izkustveno težko opraviti analitično členitev komponent, enako je težko vpogledati v tipe religioznosti, lahko naš poskus nadaljujemo s prizadevanjem po pojasnjevanju psihološke podlage religioznosti. Omejili se bomo na eno tako možno podlago, vir: ali je in koliko religioznost, kot jo tukaj opazujemo, povezana z avtoritarnostjo.

Avtoritarnost je pojem, ki ga je v psihologiji uvedel Fromm, ki bi naj v bistvu kazal na sadomazohistično osebnost, razdelali so ga pa Adorno in sodelavci v svoji klasični študiji *Avtoritarna osebnost* (1950). Že Fromm je nakazal tudi na možno zvezo med avtoritarnostjo in religioznostjo, čemur je namenil krajšo študijo *Psihoanaliza in religija* (1967/2001). Fromm je sicer govoril o dveh tipih religioznosti, o avtoritarni in o humanistični religioznosti. Slednjo je manj in manj jasno razdelal, šlo naj bi za "doživetje celote", "Bog pa naj bi bil simbol človekovih lastnih moči" (2001,42).

Avtoritarna religioznost pa je jasno nakazana in Fromm meni, da je tudi prevladujoča oblika religioznosti, čeprav tudi drugi tip izvira iz svetih pisanj npr. krščanstva. "Osnovna krepost (pri avtoritarni religioznosti) je ubogljivost, neubogljivost pa največji greh", "človeka razume kot nebogeljno in nepomembno bitje" (2001, 40), bistvenega pomena "Bog kot simbol moči" kateremu se vernik podreja (2001:41). Fromm je sicer samo nakazal pot za analizo religioznosti kot pojava navezanega na avtoritarno in na neavtoritarno osebnost, ni pa izvajal raziskav. Pojem avtoritarne osebnosti so razdelali omenjeni raziskovalci, ki pa niso posebej raziskovali religioznosti. To so storili drugi, predvsem B. Altemeyer (1981, Altemeyer in Hunsberger, 1992). Osnovna povezava med avtoritarno osebnostjo in avtoritarno religioznostjo naj bi izhajala iz samih komponent avtoritarnosti: ne samo iz avtoritarne submisije, kot neposredno izhaja iz Frommovih besed o avtoritarni religioznosti, temveč tudi iz avtoritarne agresivnosti, konvencionalnosti in antiintraceptivnosti (Altemeyer in Hunsberger, 1992: 115, 127), to pa naj bi bilo vse nesporedno povezano z nagnjenostjo takšne osebnosti k predsodkom.

V naši raziskavi smo uporabili, slovenskemu okolju prilagojene, trditve iz različnih tipologij religioznosti. Korelacijski koeficienti povezanosti avtoritarnosti (merjene s sumacijsko lestvico) in elementov religioznosti sicer niso v nobenem primeru statistično visoki, pretežno so bili šibki, v nekaterih primerih zmerni, nikoli pa niso šli v nepričakovani smeri.

Iz teoretičnih stališč bi lahko pričakovali, da je avtoritarnost bolj povezana bolj z ekstrinzično religioznostjo kot pa z intrinzično, saj ekstrinzična utegne pojmovati boga kot nekaj vsiljenega, kot oddaljenega sodnika, poveljnika itd. (kar sodi v pojem avtoritarne religioznosti). Ekstrinzična religioznost kot religioznost nezrele osebnosti bi se utegnila ujemati s predsodki. Vse bi utegnilo biti odsotno pri intrinzični in bi tako razlikovanje lahko pomenilo jasno potrditev Adornove tipologije.

Naši izsledki, prikazani na Tabeli IV, kot razmerja med povprečni religioznosti med avtoritarnimi, neavtoritarnimi in celega vzorca ter korelacijskim koeficientom, kažejo nizko povezanost z avtoritarnostjo, ko gre za psihološko ekstrinzičnost (trditve 17 <ki ni dober indikator religioznosti>, 21), pomembno višje pa pri i (18, 19,20), ki kažejo na psihološko intrinzičnost. Pri slednji se razlike kažejo zlasti pri frekvenci popolnega zavračanja te trditve, ki se dviguje od 17% pri avtoritarnih do 41% pri neavtoritarnih respondentih. Trditve, ki se nanašajo na intrinzično religioznost, ki lahko kazala na avtonomno osebnost in bi zato lahko pričakovali nižjo povezanost - ali celo odsotnost le-te - z avtoritarnostjo (22, 23, 24) so zopet jasno povezane z avtoritarnostjo, čeprav so C koeficienti povprečno neznatno nižji kot v primeru ekstrinzični religioznosti. Pri trditvi 22 se jasno kažejo razlike pri dveh skrajnostih v izražanju stališča: popolno strinjanje raste od 6% pri neavtoritarnih do 16% pri avtoritarnih, nepopolno nestrinjanje pa upada od 44% pri neavtoritarnih do 26% pri avtoritarnih. Pri ostalih stopnjah strinjanja ni možno ugotoviti tako jasne pravilnosti.

Podana je indikacija, da je ekstrinzična religioznost bolj povezana z avtoritarnostjo kot pa intrinzična (trditve 17 smo izločili, se ni faktorsko vezala). Povprečni C koeficient za intrinzično = 0.180, za ekstrinzično pa .213. Čeprav jasna, vendar ta razlika ni tako jasna, da bi jo lahko šteli za nek argument v prid Allportovi hipotezi. Moti tudi nizek koeficient pri trditvi 21.

Če opazujemo povezanost avtoritarnost z drugimi trditvami, ki kažejo na posamezne elemente religioznosti, naletimo na povezave vedno v pričakovani smeri. Vendar povezave so le redko intenzivne. O intenzivni povezavi lahko govorimo kadar se (na lestvici od 1 do 5) razlika med neavtoritarnimi in avtoritarnimi kaže za skoraj celo točko. Najbolj izrazita je pri posledičnostni trditvi 45, ki edina presega celo točko. 32, 33 in 35 iz sklopa nazorskih stališč, 39 iz ritualnega sklopa, nobena iz izkustvenega sklopa. Torej nazorske razlike se kažejo kot najbolj diskriminativne, ko gre za ločevanje med avtoritarnimi in neavtoritarnimi, kar se ujema z ugotovitvami, da je dimenzija religioznosti "dominantna".

Naj omenimo, da se je povezanost med avtoritarnostjo in religioznostjo potrdila tudi pri dveh trditvah, ki sta kontra usmerjene iz sklopa cerkvenosti (57, 62).

3. Sklep

Obseg religioznosti je pri naših respondentih iz vrst mariborskih študentov zelo variabilen, glede na posamezne ajtme, prevladuje pa strinjanje s trditvami, ki kažejo na religioznost. Sicer s sumiranjem dobimo drugačno sliko. Glede na faktorsko konfiguracijo upravičeno povezovati v en sam sumacijski inštrument. (Glej Flere 2001).

Religioznost ostaja tudi v slovenskem okolju pojav, ki ga je zelo težko analitično členiti in pojasnjevati. Ne kaže, da bi slovensko, v bistvu monokonfesionalno katoliško

okolje bilo drugače, kar zadeva dimenzionalnost religioznost kot pa ameriško, plurikonfesionalno. V nasprotju z možnostjo izkustvene potrditve dimenzionalnosti trditev, ki kažejo na religioznost, avtoritarnost se kaže kot element, ki kaže na možnost analitičnega pojasnjevanja pojava religioznosti, morda tudi v smislu determinizma. Kljub drugačnim doktrinarnim možnostim se religioznost tudi v slovenskem, pretežno katoliškem okolju, nagiba k sistematični povezanosti z avtoritarnostjo.

Avtoritarnost je jasno in konsekventno povezana z vsemi oblikami religioznosti, čeprav gre za šibko, včasih zmerno povezanost – v nasprotju z nereligioznostjo, ki je pri avtoritarnih konsekventno bolj redek in manj intenzivno prisoten pojav. Pri nobeni trditvi iz sklopa religioznosti nismo naleteli na povezanost med avtoritarnostjo in zavračanjem religioznosti, čeprav je bilo par primerov, ko je povezanost bila tako šibka, da o njej ne bi mogli govoriti.

Kje je mehanizem povezovanja? Altemeyer in Hunsberger pravita: "Avtoritarnost s pomočjo religioznosti izrazito znižuje krivdo o lastnih moralno zmotnih dejanjih in s tem vzdržuje samopodobo o krepostnosti ter prenavlja agresivnost." (1992, 127)

LITERATURA:

- Adorno, Th. et al. (1950): *The Authoritarian Personality*, New York, Harper.
- Allport, G. (1950): *The Individual and his Religion*, New York, Macmillan.
- Altemeyer, B. (1981): *Right Wing Authoritarianism*, Winnipeg, University of Manitoba Press.
- Altemeyer, B. in Hunsberger B. (1992): "Authoritarianism, religious Fundamentalism, Quest and Prejudice", *International Journal for the Psychology of Religion*, (2), 113-133.
- Flere, S. (2001): "Merjenje in korelati celostne religioznosti v katoliškem okolju", *Teorija in praksa* (38), 484-504.
- Fromm, E. (2001): *Psihoanaliza i religija*, Zagreb, Vitrail.
- Glock, C. in Stark, R. (1965): *Religion and Society in Tension*, Chicago, Rand McNally.
- King, M. in Hunt, R. (1975)
- Wulff, D. (1997): *Psychology of Religion: Classic and Contemporary*, New York: Wiley.
- Zulehner in Tomka, M. (ur.) (1998): *Religion in den Reformlaendern Ost/Mittel Europas*, Wien (Pastoralen Forum).